

Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta

Pojem světlo v Komenského všenápravném díle
Hana Svobodová

Bakalářská práce
Pardubice 2010

Prohlášení

Prohlašuji: Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 31. 3. 2010

Poděkování

Velmi ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování vedoucí práce PhDr. Věře Schifferové, CSc. za příjemnou spolupráci. Zejména za podnětné připomínky a rovněž za vstřícný a trpělivý přístup během vedení mé bakalářské práce.

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Hana SVOBODOVÁ**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Pojem světlo v Komenského všenápravném díle**
Zadávající katedra: **Katedra religionistiky a filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se zaměří na analýzu kategorie světla v kontextu Komenského všenápravného díla. Postupně bude pojednáno o významu této kategorie v Komenského přírodní filosofii, v jeho metafyzice a gnoseologii. Práce se bude věnovat i významu této kategorie v Komenského výchovatelské nauce a v jeho universálním nápravném konceptu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Obecná porada o nápravě věcí lidských (zvl.Panaugia): J. A. Komenský, Praha: Svoboda, 1992 Cesta světla: J. A. Komenský, Praha: Mladá fronta, 1992 Komeniologické studie, díl I., II., III., J. Patočka, Praha: Oikoy-menh, 1997 - 2003 Vybrané spisy, svazek IV.,V., J. A. Komenský Praha: SPN, 1966 Filozofická reflexe učitelského povolání u Komenského: V. Soudilová, in: Učitelé-šřřitelé myšlenek Jana Amose Komenského, Přerov, 1992 Filozofické základy Komenského pedagogiky: V. Soudilová, in: V. Soudilová, R. Palouš, Comenius redivivus. Příspěvky k filosofii výchovy, in: Studia paedagogica 6, Praha, 1991 Wörterbuch der philosophischen Re-griffe: J. Ritter, Darmstadt, 1971 - 1992 Dílo Jana Amose Komenského, svazek 14., J. A. Komenský, Praha: Academia, 1974

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Věra Schifferová, CSc.
Katedra religionistiky a filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2009**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2010**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. ThDr. Ivan Štampach
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Souhrn

Práce je zaměřena na ideu "světla" v Komenského všenápravném díle. Komenský se světlu věnoval v rozmanitém kontextu. Především hledal prostředek, jímž lze člověka a lidstvo zdokonalit. Tímto prostředkem mělo být právě světlo. Komenský ve své světelné metafyzice zdůrazňuje myšlenku stupňovitosti. Hledá jakýsi sedmý stupeň cesty světla – nejvyšší a univerzální. V novém světě bude nutno vybudovat novou filosofii, politiku a náboženství, tj. "věci lidské". Komenský požaduje, aby se v tomto univerzálním světě učilo o věcech dobrých a zlých, obecných i zvláštních. Univerzální světlo též klade důraz na to, aby se věcem učilo se vši důkladností, aby si každý osvojil znalost toho, čemu se učí. Komenský ve svých dílech uvažuje o zásadě filosoficky založeného pedagogického universalismu, která vypovídá o základních principech nápravy "omnes, omnia, omnino". Jde mu především o to, aby byli napraveni všichni lidé, kteří mají napravovat všechno (včetně sebe) veskrze.

Klíčová slova: světelná metafyzika, moudrost, vnitřní světlo, světlo jako ontologický princip, univerzální světlo

Title

The concept of light in Comenius's reformatory writing

Abstract

The thesis is focused on the concept of "Light" in Komenský's reformatory writing. Komenský attached importance to the Light in various context. First of all, he seeks an instrument how to improve man and mankind. He thought that the Light is the aforementioned means. In the light metaphysics, Komenský emphasizes the idea of degrees. He tries to find the highest and most universal degree of The Way of Light – The Seventh Degree of Light. In the new way of light, it will be necessary to build new philosophy, politics, and religion, i.e. "The Humanly Matters". Komenský calls for new way of teaching – about good, bad, universal, and unique matters. The idea of universal light is based on the assumption of in-depth teaching and knowledge. In his work Komenský thinks about a concept of pedagogical universalism based on philosophy that reflects the basic principles of the reform – "omnes, omnia, omnino". His main object is the universal self-reform of man.

Key Words: The light metaphysics , wisdom, inner light, light as ontological principle, the universal light

Obsah

Úvod	9
1. Komenského přírodní filosofie	12
1.1. Světlo v Komenského Přehledu fyziky.....	12
1.2. Světlo ve Světe materiálním	13
2. Metafyzika světla	15
2.1. Věčné světlo.....	16
2.2. Vnější světlo.....	16
2.3. Vnitřní světlo.....	17
2.3.1. Světlo rozumu.....	18
3. Úloha světla v Komenského gnoseologii	21
3.1. Moudrost.....	21
3.2. Škola boží moudrosti.....	22
3.2.1. Škola světa z negativního hlediska.....	24
4. Stupňování světelného jasu jako postupné šíření osvěty	26
4.1. Šest stupňů cesty světla.....	26
5. Univerzální osvícení jako sedmá cesta k nápravě věcí lidských	30
5.1. Čtyři potřeby univerzálního světla.....	31
5.1.1. Univerzální jazyk v Panglottii.....	37
5.2. Všeobecné světlo jako lék proti zlu.....	39
5.2.1. Naděje pro zažehnutí všeobecného světla.....	40
Závěr	42
Bibliografie	44

Úvod

Tématem bakalářské práce je kategorie světla v Komenského díle, především ve všennápravném období. Při výběru tématu jsem měla téměř od počátku zřejmou představu, že bych se chtěla zabývat tak myšlenkově bohatým a inspirativním myslitelem, jakým byl Jan Amos Komenský. Navzdory tomu, že Komenského od nás dělí čtyři staletí, oslovuje jeho dílo i naši generaci.

Podle významného českého komeniologa Jana Patočky existuje jakýsi nový den, v němž je Komenský jitřenkou. V tomto dni se Komenský nemohl dožít skutečně plného světla. „*Komenský je prorokem, který vodí lid a ukazuje mu cestu do země, kam sám nevzkročí, sám se nazýval "desideriorum vir"*.“¹

Cílem práce je objasnit význam kategorie světla v Komenského přírodní filosofii, v jeho metafyzice a gnoseologii. Práce se rovněž zaměří na význam kategorie světla v Komenského univerzálně nápravném konceptu.

Komenský svou světelnou metafyziku vysvětluje na řadě míst. Explicitně jsou tomuto tématu věnována díla *Cesta světla - Via lucis* a *Panaugia*, druhá část *Obecné porady o nápravě věcí lidských (De rerum humanarum emendatione consultatio catholica)*.

V komentáři ke kritickému vydání je Komenského *Cesta světla* charakterizována jako „*uvážlivá rozprava, která se zabývá tím, jak by se intelektuální světlo ducha, Moudrost, před soumrakem světa mohlo šťastně rozptýlit do mysli všech lidí i národů*.“²

Druhé stěžejní dílo pojednávající o světelné metafyzice nese název *Panaugia*. Tento pojem je složen z řeckého παν = vše a αὐγή = světlo. Termín Komenský převzal ze spisu italského filosofa Francesca Patritia *Nova de*

¹ Jan Patočka upozorňoval na to, že Komenskému muži touhy „*bylo dáno vyslovovat záměry a plány, nikoli uskutečňovat*“.

PATOČKA, J. *Jan Amos Komenský*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl I., Praha: Oikoymenh, 1997, Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 9., s. 41.

² KOPECKÝ, J. *In viam lucis isagoge*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Dílo Jana Amose Komenského*, sv. 14., Praha: Academia, 1974, s. 371.

universis philosophia (Nová filosofie o universech). Slovo je však starověkého původu a je poprvé doloženo již u Filona Alexandrijského.³

V *Panaugii* Komenský probírá základní přístupy, které mají dohromady ukázat jednotně zaměřený způsob, jak poznat a odstranit nedostatky i zmatky lidského života. Komenský shrnuje tento složitý proces cesty pod pojem světla, jehož vnější i vnitřní paprsky naznačují osvětlení všech temnot. Teprve poté bude zřejmé všechno, co je nutné poznat a na základě toho jednat ve prospěch nápravy života.⁴

Podobně jako v *Cestě světla*, tak i v *Panaugii* se Komenskému podařilo zdůvodnit smysl všeobecného osvětlení všech. Ke všeobecnému osvětlení dochází v souladu s přirozenou podstatou všech lidí a je i cílem veškerého lidského života (i mírem, veřejným klidem). Má velký význam pro vzdělání, jež je právem i povinností lidí nejen v přítomnosti, ale i v budoucnosti. Komenský se domníval, že v historickém vývoji lidstva se ukázalo, že vzdělanost může přispívat ke společnému pokroku.⁵ Podle Patočky je *Panaugia* nová, upravená *Cesta světla*, nový traktát o spojení všech prostředků, jak proniknout ke světlu, které má člověk k dispozici.⁶

Komenský ve svých světelných úvahách navazuje na celou řadu myslitelů. Na počátku antické tradice stojí Parmenides (cesta světla a cesta tmy = cesta vědění a cesta pouhého mínění)⁷ a Platon (tma v jeskyni).⁸ Mezi mysliteli, kteří světlu připisují zásadní význam ontologický, stojí Augustin, středověcí

³ Srov. SOUSEDÍK, S. *Komentář k Panaugii*. In: KOMENSKÝ, J. A. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv., I., Praha: Svoboda, 1992, s. 22.

⁴ Tamtéž, s. 11 - 12.

⁵ Tamtéž, s. 22.

⁶ PATOČKA, J. *Komenského všeobecná porada*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl II., Praha: Oikoymen, 2003, Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 10., s. 179.

⁷ Parmenides představuje světlo jako akt poznání, v němž je cesta z říše noci do říše světla.

Srov. RITTER, J. *Licht*. In: Týž, *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*. Darmstadt, 1971 – 1992, s. 281.

⁸ Komenský se inspiroval Platonovým podobenstvím o jeskyni: lidé jsou spoutáni v temné jeskyni - kde mohou vidět pouze stíny z venku (neví odkud a kam ty stíny jdou) - jeden z nich se dostane ven (je to velmi těžká cesta), nepohlédne do slunce ihned, musí si postupně navykat, podívá se a vrátí se dovnitř - vypravuje ostatním co viděl a oni mu nevěří. Slunce je tu symbolem pravdy a pravého poznání, jeskynní šero symbolem nepravdy a nevědomosti. Důležitý je okamžik, kdy se vězeň dostává ven z jeskyně a pohlédne na slunce, to co uviděl je pravdivé.

Srov. Tamtéž, s. 281.

novoplatonici (Pseudodionysius Areopagita a Jan Scotus Eriugena), přes arabské a židovské myslitelé se dostáváme k Bonaventurovi a Albertu Velikému. Podle Jana Patočky Mikuláš Kusánský, jenž rovněž do linie světelné metafyziky náleží, Komenského zásadně ovlivnil.⁹

Komenský zájem o světlo v podobě ohně spojuje i s Tommasem Campanellou, Francisem Baconem a italskými přírodními filosofy. Také pro Komenského světlo – oheň je aktivní silou přírody. Myšlenky světla jako ohně využívá zejména v teorii pohybu. Samotný oheň se pak skládá ze sedmi pohybů: k sobě, do sebe, ze sebe, uvnitř sebe, od sebe a kolem sebe.¹⁰

⁹ PATOČKA, J. *Mezihra na prahu moderní vědy: Cusanus a Komenský*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl II., cit. d., s. 142.

¹⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Věcný pansofický slovník*. In: Týž, *Vybrané spisy*, sv. IV., Praha: SPN, 1966, s. 550.

1. Komenského přírodní filosofie

1.1. Světlo v Komenského Přehledu fyziky

Viditelnost ke svému fungování potřebuje rozptýlitelnou a olejnatou látku. Poté musí dojít k zapálení (rozpuštění) této látky a zejména k jejímu vystřelování. Neméně důležitý je i prostor jejího rozplývání. Zářivá věc je viditelná prvotně a osvětluje. Zrak je zraňován těmito zářivými věcmi. Mezi stupně světla náleží: třpyt, paprsek, svit. Stupně třpytu jsou: jas, lesk, pableskování.¹¹

Podívejme se krátce i na Komenského poměrně rané dílo *Přehled fyziky*. Světlo je pozoruhodným a složitým jevem, který zraku umožňuje významnou funkci: viditelnost. Tak nádherný dar, který je běžnou záležitostí, kterou si živí tvorové jen zřídka uvědomují a pokládají ji za naprostou samozřejmost. Přitom je to právě oko, jež umožní vidět svítit slunce, hvězdy, měsíc na obloze a spoustu dalších nádhher světa. Ano, je sice pravda, že oči někdy zahlédnou i to co nechtějí, ale stále je tu přítomno "něco kouzelného", co se nevidomému člověku nikdy nepoštěstí.

Světlo tedy hrálo i významnou úlohu v Komenského fyzice. V *Přehledu fyziky* Komenský měl zájem o systém výkladu přírody, o systém, který by harmonoval s jeho filosofií, z ní vycházel a ji potvrzoval.¹² „*Příroda se nemá zkoumat podle pohanské svítlny, skýtající světlo temné a klamné, nýbrž podle pochodně sluneční, kterou vnesl Kristus do temnot světa.*“¹³

Jak upozornil Jan Patočka, světlo, ačkoli již zde bylo vlastním aktivním polem světa, uvádějícím pasivní, temnou hmotu v pohyb a dávající jí tvar i kvalitu, nebylo ještě pochopeno ve svém významu pro duševní život lidský.¹⁴

¹¹ KOMENSKÝ, J. A. *Věcný pansofický slovník*. In: Týž, *Vybrané spisy*, sv. IV., Praha: SPN, 1966, s. 550.

¹² KOMENSKÝ, J. A. *Přehled fyziky*. In: Týž, *Vybrané spisy*, sv. V., Praha: SPN, 1966, s. 73.

¹³ Tamtéž, s. 81.

¹⁴ PATOČKA, J. *Fyzika a její principy*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl III., Praha: Oikoymenh, 1998, Sebrané spisy Jana Patočky, sv. 11., s. 311.

Připomeňme v této souvislosti ještě slovenského theologa a komeniologa Jána Kvačalu, jenž ukázal, že Komenského fyzika je pokusem o syntézu tendence k přírodní filosofii a tendence theologizující, která absorbovala starší nábožensky vzdělávací a mystickou literaturu. Podle Jana Patočky je však toto vylíčení Kvačalova názoru jednostranné. Jan Patočka je přesvědčen, že Komenského fyzika náleží do linie dlouhodobého rozkladu aristotelismu novoplatonskými a analogickými myšlenkovými motivy.¹⁵

1.2. Světlo ve Světě materiálním

Kategorie "světlo" hrála významnou roli i při výstavbě světa materiálního (mundus materialis). Stavitel tohoto světa, Bůh, potřeboval k různým úpravám látky světlo či oheň, jehož působením se látka stala viditelnou a dělitelnou v jednotlivé formy. Bůh považoval světlo za dobré. Světlo vytvořené v obrovském množství začalo brzy rozvíjet svou moc. Z moci tohoto světla došlo k rozlišení dne a noci. Světelná záře se obrací k látce a zase se od ní odvrací.¹⁶ Také v *Panaugii* Komenský píše: „Světlo je zkrášlující silou všeho, co existuje a děje se na světě.“¹⁷

Z toho vyplývá, že světlo je skutečně dělitelnou látkou, která umožňuje svou silou rozlišit tmu od světla, tudíž den od noci, část, ve které jsme schopni vykonávat každodenní činnosti a ve druhé části odpočívat a čerpat síly do dalšího dne. Svít světla pomáhá nám k radosti a zahříváním nám dává možnost lepších životních podmínek a svým pohybem střídá fázi dne a noci.

Látka (materia), duch (spiritus) a světlo (lux) jsou základními principy podstaty světa. Tyto principy mají mezi sebou vzájemnou souvislost. Světový

¹⁵ PATOČKA, J. *Fyzika a její principy*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl III., cit. d., s. 311.

¹⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. I., § 25. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských* sv. I., cit. d., s. 406.

¹⁷ Tamtéž, kap. I., § 25, s. 406.

duch je jako neviditelná podstata obsažen ve všem.¹⁸ Komenský v *Panaugii* uvádí: „*Tento duch pasivní látce vtiskne tvar vlivem idejí svého archetypu.*“¹⁹

Podle Komenského třetí princip "světlo" je prapříčinou všeho dění a je nositelem pohybu. Důležitou úlohu vedle těchto principů má přírodní síla, je v nich obsažena jako zákon vzniku, růstu a zániku. Komenskému šlo o vnitřní výklad podstaty přírodních procesů. Pohyb pokládal za základ celé přírody.

¹⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Komenského Obecná porada a její význam*. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I., cit. d., s. 31.

¹⁹ Tamtéž, s. 31.

2. Metafyzika světla

Komenský náleží do linie myslitelů, kteří ve světelné metafyzice světlo vykládají jako obecný princip.²⁰ V *Cestě světla* uvádí: „Světlo je zář, která se rozlévá po věcech, ukazuje a odkrývá je, aby těm, kdo se dívají, byly patrný tvary, poloha a pohyb věcí, vzdálenost mezi nimi a rovněž i jejich vzájemné poměry.“²¹ Stanislav Sousedík v komentáři k *Panaugii* charakterizuje Komenského světlo jako princip hmotných jsoucen.²²

Světelná mystika využívá světla jako působivé metafory. Proti světlu stojí tma. Tyto dva principy se vzájemně liší ve vlastnostech a činnostech. V mystice a metafyzice pozitivní hodnoty krása a radost jsou připisovány světlu. Naopak tma obdarovává věci smutkem a ošklivostí. Světlo má podobu života, tma podobu smrti.²³ Světlo sebe a věci objasňuje, obrací je navenek, dělá je přístupnými a staví je na oči. Naproti tomu tma sebe a věci obrací dovnitř, činí je nejasnými.²⁴

Komenskému se zde skutečně podařilo ukázat dokonalý obraz toho, jakou roli hraje tma a především světlo v životě každého živého tvora. Pozitivní vlastnosti přiřadil světlu a negativní tmě, která vynáší nad věcmi temný stín a vyvolává děsivý dojem. Komenský navazuje na tradici a přetváří ji v duchu své všenápravné koncepce.

Komenskému jde o nalezení prostředku, který by měl člověka a lidstvo zdokonalit. Mělo by jím být právě světlo. Světlo jakožto prostředek by mělo sloužit k jednoduchosti, účinnosti, příjemnosti, zejména by mělo být všem společné.²⁵ Komenský si stanovil náročný cíl, který má přispět ke sjednocení živých lidských bytostí. Domnívám se, že tento filosof má na mysli jakési "jádro

²⁰ Srov. Přednáška SCHIFFEROVÁ, V. O metafyzice světla.

²¹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. VIII., Praha: Mladá fronta, 1992, s. 78.

²² Substance je určena jako síla sebeudržující, působící mimo sebe, pojímající do sebe a spojující v sobě. Substance je živě působící.

Srov. SOUSEDÍK, S. *Komentář k Panaugii*, kap. XVI., § 4. cit. d., s. 218.

²³ KOMENSKÝ, J. A. *Pansofia*, kap II., § 4. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I., s. 142.

²⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. VIII., cit. d., s. 78.

²⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Pansofia*, kap II., § 4. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských* sv. I., cit. d., s. 142.

lidstva", které by bylo za pomoci světla schopno vyzařovat dobré lidské vlastnosti.

2.1. Věčné světlo

Komenský rozlišuje trojí druh světla: věčné, vnější a vnitřní světlo. Věčné světlo je záře, která je nedostupná lidským smyslům. V této záři Bůh nazírá jednak sebe sama od věků na věky a raduje se z nekonečného života a blaženosti. Bůh dále pozoruje všechny věci, co jsou nebo mohou být mimo něho. Tohoto světa se účastní ti tvorové, kteří se ve světě radují z přebytku rozkoší a zírají blaženým pohledem na Boha. Opakem věčného světla je věčná tma. Pro tmou v Bohu není žádného místa. Věčná tma se skrývá ve stvořeních a byla předurčena k tomu, aby už na věky nezahlédla jediný paprsek blaženého světla. To je propast věčných hrůz a úzkostí.²⁶ Komenský staví věčné světlo v ostrém kontrastu proti věčné tmě. Věčné světlo září Bohu, kterému jsou přisuzovány jediné kladné vlastnosti a věčná tma panuje stvořením, kterým jsou připisovány záporné vlastnosti. Věčné světlo není lidskými smysly vnímatelné a nemůže být tedy přístupné člověku.

2.2. Vnější světlo

Tento druh světla již představuje záři vnímatelnou lidským zrakem. V *Cestě světla* Komenský zmiňuje: „*Vnější světlo je ona záře vnímatelná tělesnými očima, kterou Bůh osvětlil toto své viditelné jeviště tělesného světa.*“²⁷ Člověk svým zrakem pozoruje toto jeviště světa, které Bůh osvětlil díky této záři.

Tato složka světla v sobě obsahuje především slunce a hvězdy na nebi. Než došlo k zažehnutí pochodní Stvořitelem, byla všude nekonečná prázdnota, vše bylo beztvaré, bez pohybu a tím bez života.²⁸

²⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. II., § 6 - 7. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských sv. I.*, cit. d., s. 142.

²⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. VII., cit. d., s. 79.

²⁸ Tamtéž, s. 79.

Je tedy zřejmé, že tato záře je pro člověka využitelná po praktické stránce. Prostředkem, který má významnou úlohu je zrak, kterým člověk může pozorovat vše, co nabízí svět.

2.3. Vnitřní světlo

Třetím druhem světla je světlo vnitřní, které svoji zažehnutou září panuje v mysli rozumného tvora. Mysl tvora je pak září osvětlena a vedena na jeho cestách. Komenský, který měl zálibu v triádách, rozlišoval tři druhy vnitřního světla. Tři nástroje lidského nitra - rozum, vůle a cit jsou osvětlovány tímto vnitřním světlem. Nejdůležitější je světlo rozumové. Člověk poznává pravdu věcí za pomoci světla v rozumu, tedy rozumové znalosti věcí. To vše vede k příjemnému pocitu ducha.²⁹ Toto světlo se stane moudrostí. „*Moudrost je pravdivá znalost toho, co je, a rozvážné a užitečné užívání všeho.*“³⁰ Stanislav Sousedík ve výkladu Komenského rozumového světla přikládá zvláštní důležitost. Toto světlo stačí k nápravě světa víceméně samo. Sokratovsko-platonského původu je Komenského přesvědčení, že mravné chování je pouhým důsledkem správného poznání.³¹

Tma, jež je tomuto vnitřnímu světlu protikladná, představuje neznalost věcí. Chabost a tupost pochází z této tmy. Vrozený pud může být příčinou zmítání mysli, a přece chce svým pohybem dospět do určitých míst. Cestu jí narušují nejisté domněnky a omyly, řítí se do záhuby. K vystupňování světla rozumu je zapotřebí cesty, která zkoumá povahu světla a tmy, jejich struktury.³²

Rozumové světlo osvěcuje mysl, a to tím způsobem, že ji učí. Toto učení u člověka probíhá trojím způsobem. Prvními způsoby jsou příklady. „*Provozovat nějaké umění, když jiný se dívá, znamená tomu umění učít.*“³³

²⁹ KOMENSKÝ, *Panaugia*. In: Týž, *Vybrané spisy*, sv. IV., cit. d., s. 131.

³⁰ Tamtéž, s. 131.

³¹ Srov. SOUSEDÍK, S. *Komentář k Panaugii*, kap. XVI., § 8, cit. d., s. 218.

³² KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. VIII., cit. d., s. 80.

³³ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. IV., § 4. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I., cit. d., s. 148.

Člověk, který provozuje nějakou činnost, se stává učitelem pro další méně zkušené, kteří teprve svou pílí a zájmem směřují k dobrým výsledkům. Lidé se ostatně učí nejvíce samotné praktičnosti právě příklady, což jsou vlastně jejich vzory.

Dalšími nástroji rozumového světla jsou předpisy a pravidla, které vykládají k čemu a jakým způsobem jsou používány. Posledním způsobem je opravování, toho kdo chybí, aby už dále nechyboval. Všemi těmito způsoby nás Bůh osvětluje.³⁴

2.3.1. Světlo rozumu

Rozumové světlo je u Komenského nazýváno Boží knihou. Boží moudrost uvnitř a zvenčí popisuje knihu první, knihu světa, ta je největší. Na ni navazuje kniha naší mysli, popisují ji pravidla, která se na vše vztahují a poměřují. Vrozené pojmy, vrozená puzení a vrozené schopnosti jsou těmi pravidly. Kniha Božích výroků je třetí kniha, obsahuje Boží slova kdysi pronesená lidem, aby nám v žádné věci nechybělo nebeské vedení.³⁵

Rozumové světlo Komenský nazývá také divadlo. Důvodem je, že Boží moudrost nám v něm předvádí podivuhodné hry. Téměř každý den jsou na světě pořádána nová představení. Boží moudrost uvádí na jeviště nové vynálezy lidského důvtipu a vynáší na povrch nová tajemství z hlubin Písma.³⁶

Každý tvor má rozum, který mu napovídá, co má dělat. Živá bytost na rozdíl od neživé má různé možnosti myšlení a podle nich se chová. Na světě se nenajdou jediné dvě totožné bytosti. Každá bytost je svým způsobem jedinečná, a proto na světě každý hraje svou vlastní roli. Všechny tyto role pak tvoří ono divadlo světa.

Rozumové světlo Komenský nazývá také zrcadlo. „*Lidské oko není nic jiného, leč živé zrcadlo zachycující viditelné podoby věcí, jež síla do něho vnesla,*

³⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. IV., § 4. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I., cit. d., s. 148.

³⁵ Tamtéž, kap. IV., § 8, s. 148.

³⁶ Tamtéž, kap. IV., § 9, s. 148 - 149.

*a ty pak duše, která obývá uvnitř, zkoumá a posuzuje, když jí takto dosáhnou až do jejích oken.*³⁷ Komenský varuje, pokud to někdo nezná, má se podívat do druhého oka, uvidí tam maličké obrázky věcí, které leží před ním, jako je tomu i v jiném zrcadle.

Zachycené paprsky jsou odráženy každým zrcadlem, pak každá pravda rozumu je vtiskována každou pozorností. Paprsky odráží silněji zrcadlo nastavené silnějšímu paprsku. Zrcadlo nastavené slabšímu, odráží paprsky slaběji. Tak podobně pozornost přijímá více poznatků a vtiskuje rozumu, čím více se přibližuje samotným věcem. Zrcadlo navrácí tolik světlosti, kolik jí přijímá. Také pozornost přijme a propustí do rozumu tolik věcí, kolik jí rozum ukáže.³⁸ Z toho lze usoudit, že zrcadlo a pozornost pracují na podobném principu.

Komenský rozlišuje rovné zrcadlo, které vrací obraz stejný s věcí. Ta zrcadla, která nemají povrch ani vypouklý, ani dutý, náleží mezi rovná zrcadla. Dalším typem je zrcadlo vypouklé, které vrací obraz menší, než je věc sama. Zde pozornost, tím že je málo soustředěná, přijímá věci jen příležitostně a neposuzuje jejich velikost. Obrazy věcí zlomené a pokřivené ukazuje lomené nebo zakřivené zrcadlo. Tak pozornost rozprostírána na mnoho věcí způsobí, že představy věcí jsou nejasné a nepřirozené.³⁹

V rámci druhů světél u Komenského právě považují za nejdůležitější rozumové vnitřní světlo. Zejména proto, že toto světlo nalezneme přímo v samotné mysli rozumné bytosti. Mysl je za pomoci světla schopna prospěšně konat.

Jan Patočka ukázal, že rozumové světlo u Komenského má zvláštní význam: „*Takové světlo rozumu pomůže jednotlivcům i lidstvu, jelikož naše vůle je zvyklá sledovat rozum, který jí ukazuje cestu.*“⁴⁰ K nalezení rozumového světla

³⁷Zrcadlo (rozumové světlo) Komenský metaforicky přirovnává k lidskému smyslu oku.

KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. In: Týž, *Vybrané spisy*, sv. IV., cit. d., s. 144.

³⁸KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. X., cit. d., s. 98.

³⁹Tamtéž, s. 98.

⁴⁰PATOČKA, J. *Cesta světla, předosvěcenská brána k osvícenským ideálům*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl III., cit. d., s. 473 - 474.

je třeba vycházet z pramenů, které jsou nám od původu dány: svět a Písmo. Jan Patočka vidí vnitřní světlo ve třech formách u Komenského – v rozumu, vůli a svědomí.⁴¹

Jak rovněž upozornil Jan Patočka, obsahuje Komenského složení vnitřního světla podobné složky. Výjimku tvoří svědomí, které u Komenského nenajdeme a cit, který nenajdeme v Patočkově výkladu. Svědomí je komplikovaná věc rozumového světla. Cit se ukazuje v každém z nás a vystupuje na povrch nepřetržitě naproti svědomí, které dřímá v lidské duši a jen zřídka se probouzí, duši narušuje ve dne i noci.

⁴¹ PATOČKA, J. *Cesta světla, předosvícenská brána k osvícenským ideálům*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl III., cit. d., s. 473 - 474.

3. Úloha světla v Komenského gnoseologii

Metafyzika světla je základem Komenského gnoseologie. Přirozenost světla podle Komenského spočívá v jeho proudění. Poznávání má proto podobu postupně se šířícího světla.⁴² „*Tento přechod se uplatňuje také u poznávání věd, kdy mysl přechází od něčeho známého k něčemu neznámému prostřednictvím něčeho částečně známého částečně neznámého.*“⁴³

3.1. Moudrost

Komenský se táže: Co je tedy moudrost? Světlo myslí, která jasně svítí na cestu lidskému rozumu, aby všechno úplně prohlédl, lid vůli, aby volila dobro a lidským silám, aby správně jednaly. Ten, kdo se naučil chápat dobro a zlo, ale volit jen dobro a zlo odmítat a vyhýbat se zlu, položil podklady moudrosti. Komenský radí, abychom hned na začátku učili všechno správně chápat, rozumně volit dobro a o vyvolené vědomě usilovat. Poté se dostaneme k základům plné a pravé moudrosti.⁴⁴ „*Světlo myslí je tedy vodítkem, normou a kormidlem člověka ke všemu.*“⁴⁵ Moudrý je ten, kdo má osvětlený rozum a opravdového, vytrvalého a statečného ducha. Komenský varuje, že žádná z těchto věcí nesmí být odstraněna, mohlo by tak dojít k odstranění samotné moudrosti. Moudrostí první je nejvlastnější světlo myslí společně všem lidem. Cílem tohoto světla je, aby každý, kdo se narodil člověkem, mohl jeho působením všemu, co vidí, správně rozumět, volit si lepší a co si vyvolil, mohl i sledovat. Druhou moudrostí bude moudrost světa, společná vzdělaným lidem. Za třetí moudrost bude považována moudrost svatých.⁴⁶ Domnívám se, že

⁴² SOUDILOVÁ, V. *Filozofické základy Komenského pedagogiky*. In: SOUDILOVÁ, V., PALOUŠ, R. Comenius redivivus. Příspěvky k filosofii výchovy. *Studia paedagogica*, roč. 6., Praha:UK Karolinum, 1991, s. 76.

⁴³ Tamtéž, s. 76.

⁴⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*. In: Týž, *Vybrané spisy*, sv. V., cit. d., s. 396.

⁴⁵ Tamtéž, s. 396.

⁴⁶ Tamtéž, s. 395.

Komenský moudrost bezpochyby spojil s dobrem, které člověk nejprve musí pochopit, co je dobré a teprve poté začne dobře konat.

3.2. Škola boží moudrosti

V *Cestě světla* Komenský představuje svět jako školu boží moudrosti. To je nám ukazováno jednak božím záměrem a jeho založením, jednak stálou boží péčí o jeho zušlechtění k moudrosti. Svět je školou, protože se celý skládá z vyučujících, učících se a z učiva.⁴⁷

„Vejdí do dílen řemeslníků, do selských dvorů, do radních a soudních domů, do královských paláců, do královských sněmů, do obydlí rodičů s dětmi, vejdí kamkoli, kde jsou lidé, spatříš, že všude, dokonce i na poušti, kde je třeba i jediný člověk, se vyučuje a učí.“⁴⁸

V lidském životě musí být přítomno stálé vpravování, sdělování vědění a znalostí, dovedností, i člověk na poušti se vzdělává a je vzděláván. Jan Patočka ukázal, že podle Komenského to spočívá na jedné straně v neovladatelné žádostivosti vědění, která je člověku vlastní (obrazu nekonečného Boha), na druhé straně v pudu, který nutí k vědění lákat, i dokonce násilím donucovat.⁴⁹

Škola moudrosti boží, pozemská škola, která je podřízena nebeské akademii je rozdělena na tři třídy, podle trojích předmětů a nástrojů, knih a učitelů. Svět, který nás ze všech stran obklopuje, plný různorodých podob, v němž přebýváme je první školou lidí, do které vstupuje každý, kdo se narodí. Tento svět je nazýván školou přirozenou (fyzika). Po této přírodní škole následuje vyšší škola (metafyzika), která je zcela odlišná od oné první. V ní naše předměty, knihy a učitelé jsou v nás jako naši mysli vtištěný obraz boží, vymalovaný nespočetnými psanými znaky vrozených pojmů, instinktů a schopností. Tyto znaky učenému i neučenému, moudrému i nemoudrému, bdícímu i spícímu vždy něco říkají, něčemu ho učí, podněcují ho, něco mu

⁴⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. I., cit. d., s. 36.

⁴⁸ Tamtéž, s. 37.

⁴⁹ PATOČKA, J. *Komenského názory a pansofické literární plány od spisů útěšných ke Všeobecné poradě*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl II., cit. d., s. 264.

připomínají. K poznání a posouzení těch věcí může přispět jedině rozum, vnitřní světlo neboli oko duší.⁵⁰

Z mého pohledu Komenský ukazuje, že přírodní škola je vlastně určena pro všechny lidi na tomto světě bez rozdílu. Naproti tomu ve vyšší škole v ní už jsou rozdíly patrné. Lidé se liší v moudrosti, schopnostech a jiných vlastnostech.

Následuje třetí škola (hyperfyzika). Bůh, který stojí nade vším, v ní může někoho něčemu učit. Knihami vlastními této školy jsou knihy podnícené Bohem a napsané na rozkaz boží pro potřebu církve. Tyto tři pozemské školy se shodují především v tom, že všechny jsou školami božími, byly otevřeny pro člověka, k jeho zdokonalování. Všechny jsou pro tento život, který žijeme na zemi. „Každý, kdo vstoupil na svět, má všude kolem sebe svět, sebe celého v sobě, samého Boha v nejhlubším vědomí.“⁵¹ Těmito novými školami musí procházet všichni.

Tři pozemské školy se navzájem liší. Vzhledem k původu – stvořitelem světa je bůh Otec, osvítitelem myslí je bůh Syn a rozsvícení srdcí se přičítá bohu Duchu svatému. Vzhledem k rozsahu objektů – každá škola má méně objektů, ale jsou vzácnější. Nesčíslné věci jsou světem otevírány ke spatřování, slyšení, čichání, chutnání a k hmatání. To dokládá Komenského myšlenka: „Lidí je méně než věcí, Bůh pak je jediný, člověk je výše než svět, Bůh činí vysoko nad člověkem.“⁵² Další odlišnost se vztahuje ke knihám a učitelům, jimiž jsme vzděláváni. V první škole se stáváme ontodidaktoi, jsme vzděláváni věcmi. Ve druhé škole jsme autodidaktoi, člověk vzdělává sám sebe. Ve třetí škole jsme představováni jako theodidaktoi, jsme vzděláváni věcmi a Bohem.⁵³ Třetí školu považuji za nejdůležitější v Komenského výkladu, protože nás vzdělávají jednak věci a hlavně sám Bůh, jsme tedy učeni správným způsobem.

Pokud se dobře vycvičíme v první škole (tvorů), staneme se tvorem, dobře vnímajícím, ve druhé škole (člověka) tvorem vládnoucím a řídícím ostatní tvory,

⁵⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, cit. d., s. 26 - 27.

⁵¹ Tamtéž, s. 27.

⁵² Tamtéž, s. 27.

⁵³ Tamtéž, s. 28.

ve třetí škole (Boha) tvorem podobným tvůrci, vyproštěným z moci tvorů a sebe samého, navraceným studnici své, Bohu a šťastnému klidu v něm.⁵⁴

Komenského výklad o trojí pozemské škole měl dvojí záměr. Lidé budou dosud konat menší věci, než jsou jejich sliby. Lidé se chystají připravovat cestu větším věcem, pokud konají opravdově a vážně.⁵⁵ Domnívám se, že Komenský vystihl jasnou podstatu pozemské školy a lidem ukázal správný směr, jak toho docílit.

3.2.1. Škola světa z negativního hlediska

Škola světa je vinou lidí uvedena ve velký zmatek. Většina lidí si sem přišla žít, protože se zde chtěla zdržovat co nejdéle. Tito lidé nedbají o své vzdělání, kterého se jim v této škole má dostat. „*Velká část lidí, ne-li většina, tráví život jako dobytek ve velké nevědomosti, jak pokud jde o Boha, tak pokud jde o sebe a všechny věci.*“⁵⁶

Komenský považuje za velkou hanbu to, že i mezi samotnými křesťany lze nalézt lidi, ve kterých kromě vnější lidské podoby nenalezneme nic skutečně lidského, protože se nevzdělávají. Dokonce sami učenci shrabují bohatství a pachtí se po marných počtech. Těmito úzkými a marnými hranicemi omezují všechno. Na celém světě jsou sváry, bitvy, války a vraždy. Z toho pramení spory mezi náboženskými vyznáními, politickými správami, sektami a rodinami. Nechybějí ani ti, kdo zavrhnou samotného Boha, „*světlo v nejhlubších temnotách, klid mysli v samotné tupoosti hledající.*“⁵⁷ Komenský vyslovuje obavu, že nakonec všude zavládne ateismus, který je přesvědčivým svědectvím toho, jak špatně prospívá škola světa. Komenský za příčinu tohoto velikého zla považuje knížete temnot Satana, který svedl člověka k hříchu odpadnutí a zapletl ho do temnot zmatků, ze kterých se nemůže vymanit. Tma zahluje zemi a mrákota lid.

⁵⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, cit. d., s. 28.

⁵⁵ Tamtéž, s. 46 - 47.

⁵⁶ Tamtéž, s. 46 - 47.

⁵⁷ Tamtéž, s. 43.

Komenský píše: „Vskutku lidé hmatají jako slepci po zdi a jako bez očí tápou: narážejí za samotného poledne jako v nejhlubší noci.“⁵⁸

⁵⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. III., cit. d., s. 54.

4. Stupňování světelného jasu jako šíření osvěty

Komenský ve své světelné metafyzice zdůrazňuje myšlenku stupňovitosti. Věra Soudilová říká: „*Stupňovitost není pro Komenského jen vysvětlujícím ontologickým principem, nýbrž v sobě obsahuje i požadavek praktického jednání.*“⁵⁹ Tato stupňovitost zahrnuje dvě fáze: sestupnou a vzestupnou.

Světlu v jeho stupňovitosti náleží tři nezbytné vlastnosti: zdroj, předmět a prostředí. Zdroj, z něhož světlo vychází, předmět do něhož vchází a prostředí, jímž prochází. Ze slunce vychází denní světlo, do země vchází a vzduchem prochází.⁶⁰

Bůh stvořil světlo prvního dne v nespořádané hmotě. Čtvrtý den, uprostřed svého díla, je rozvedl v několik větších i menších koulí a v určité vzájemné vzdálenosti je umístil po obloze.⁶¹ Světlo se po stupních nejprve rozsvěcuje, poté doutná a nakonec plane. Den na zemi začíná tím, že slunce svítí vypouštěním kolmých paprsků z hlubin temnot. Čím výše se jeho zlaté tělo vznáší nad obzorem, tím více světla a tepla vydává. Někdy může ráno nastat déšť nebo mlha a potom teprve až v podvečer může dojít k vysílání paprsků. Podobně je tomu i s rozumovým světlem duší, s moudrostí, která září také postupně. V krátkém čase, ve kterém věci vznikly, došlo k pádu a záhy k závratí, ta zakryla celé nebe lidské mysli mlhou. Naštěstí lze tyto mlhy prorážet a lidské mysli vrátit k jasů.⁶²

4.1. Šest stupňů cesty světla

Postupně Komenský bude odhalovat šest stupňů cest světla. Komenský soudí, že jejich počet není ještě konečný a hledá jakýsi sedmý stupeň – nejvyšší a univerzální.

⁵⁹ SOUDILOVÁ, V. *Filozofické základy Komenského pedagogiky*. In: SOUDILOVÁ, V., PALOUŠ, R. *Comenius redivivus*, cit. d., s. 74.

⁶⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. XI., § 4. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I., cit. d., s. 178.

⁶¹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. VI., cit. d., s. 65.

⁶² Tamtéž, s. 119 - 120.

Jan Patočka upozornil, že Komenský tyto základní cesty považoval za prostředek k všeobecnému šíření osvěty. Úplná obecnost vědění po stránce předmětné i po stránce rozšířenosti chybí k završení pohledu na historii lidské osvěty. Samotný pohled ukazuje postupné prohlubování a zevšeobecňování.

První cesta se nazývá autopsie. Bůh dával bezprostřední a přesný pohled na jednotlivé věci prvnímu člověku. Člověku však chyběla družka života. Boží dobrota přispěla k tomu, že člověk získal družku života a již byli dva. Tím, že jeden měl druhého, bylo zapotřebí další cesty – vzájemné řeči. Z její pomoci se jeden druhého ptá a odpovídá na otázky, cvičí se v moudrosti. K poznání věcí nám nejvíce dopomohou uši než-li oči.⁶³ Komenský ve vzájemné řeči za důležitější považuje sluch až poté zrak.

*„Když se lidé rozmnožili a uprchli po marných věcech, byl nalezen jiný způsob, jak je znovu povolat k užitečnému, dobrému a svatému.“*⁶⁴ Došlo k zavedení zvyku navštěvovat školy tedy veřejná shromáždění, kde lze mnoho lidí učit nejlepším věcem. Tento obyčej začal před potopou světa, kdy lidstvo bylo velmi porušeno.⁶⁵

Přibýváním práce došlo k vynálezu písma jako další cesty. Písmo bylo používáno jako pomoc pro vratkou paměť. *„Jeho zásluhou se lidé od sebe vzdálení mohou spravovat o všech potřebných záležitostech a i mrtví mohou dávat zprávy živým.“*⁶⁶ Písmo je jediným prostředkem, jak dochovat potomstvu paměťhodné věci. Komenský se v této souvislosti zmiňuje o nevzdělaných národech v Novém světě, které nemají knihy a nevědí nic o původu věcí nebo o pokroku, dokonce ani o ničem, co stojí za poznání. Podobají se spíše zvířatům než lidem. Se vznikem písma se otevřely veřejné školy, v nichž se učí písmenům žáci, kteří ještě nejsou zaneprázdnění životními pracemi.⁶⁷

⁶³ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIII., cit. d., s. 120.

⁶⁴ Tamtéž, s. 121.

⁶⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. XIII., § 21. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I., cit. d., s. 202.

⁶⁶ Tamtéž, kap. XIII., § 22, s. 202.

⁶⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIII., cit. d., s. 122.

Písmo Komenský nazval další cestou. Stalo se podkladem pro samotný knihtisk. Písmo prošlo mnoha staletími, různorodými proměnami, které s sebou jednotlivá období přinášela. Jeho role navzdory času však zůstala stejná. Písmo umožňuje neustále komunikaci mezi lidmi celého světa a v takto dnešním moderním světě tvoří opravdu nepostradatelnou součást v lidském životě.

Pátou cestou světla je knihtisk. K jeho vynalezení došlo z důvodu, že přepisování knih bylo věcí pracnou a nákladnou, a přesto že se jednalo o tak úžasnou věc, užitek z ní nemohl mít každý. Knih tisk byl opravdu výjimečný vynález. Například tím, že umožnil styk mezi minulými stoletími, svět byl naplněn různorodými knihami a především vzdělanými lidmi. Do popředí se začaly dostávat písemné památky, které doposud byly skryty v temnotě. Lidem se dostalo příležitosti znát to, co již poznali předci před nimi a jejich potomci se dozví, co znali zase oni. Nikdy dříve od stvoření světa nerozkvétalo tak dokonalé písemnictví a studium jazyků, umění a náboženství jako nyní. Tištěné věci se vydávají na světlo.⁶⁸ V *Cestě světla* Komenský napsal: „*Plným právem kdosi nazval umění knihtiskařské zachovatelem a šířitelem všech umění.*“⁶⁹ Knih tisk se tedy stal nepostradatelným podkladem pro budoucí umění.

Zásluhou magnetky bylo objeveno umění mořeplavecké jako šestý způsob šíření světa v lidském rodě. Plavectví umožnilo styky lidí z různých světadílů, na ostrovech, v moři a navzájem se neznajících, jak po svých dobrých i špatných stránkách. Tím se naše světlo dostalo také k nevzdělaným národům a naše vědění po mnoha stánkách se stalo úplnějším. Komenský nechce souhlasit s myšlenkou, aby úžasné umění mořeplavecké bylo využíváno pouze pro pouhé obchodování „*abychom se pyšnili zlatem z Peru nebo abychom se opájeli brazilským tabákem*“, dodává Komenský.⁷⁰ Jak ukazuje Jan Patočka, Komenský pohlíží na mořeplavbu jako na prostředek šíření evangelia, jež pomocí knihtisku a

⁶⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIII., cit. d., s. 122 - 123.

⁶⁹ Tamtéž, s. 123.

⁷⁰ Tamtéž, s. 124.

mořeplavby může být šířeno ke všem národům.⁷¹ V *Obecné poradě o nápravě věcí lidských* se za sedmou cestu považují ještě optické přístroje.⁷²

Podle Komenského se vynikající stupňovitostí podařilo přiblížit lidskou společnost k rozumovému světlu. Komenský vyšel od nejužšího prostředku cesty, tedy autopsie. Poté se cesty světla začaly rozšiřovat, a to tím způsobem, že samotná autopsie k rozumovému světlu nestačila a bylo potřeba objevit širší prostředek – mořeplavecké umění.⁷³

Každý následující stupeň cest rozumového světla uzavírá a upevňuje stupeň předchozí. Autopsie nezanikla v začátcích užívání jazyka, ale dala podnět, aby k ní byli přibíráni početnější lidé. Veřejná shromáždění nevyhubila úvahy, nýbrž je spíše rozmnožila. Tři předchozí věci byly jím povzneseny. Umění knihtiskařské nepozastavilo užívání brku, ale učinilo známějším, stejně jako plavby uvedly všechny ony věci v širší slávě.⁷⁴

⁷¹ PATOČKA, J. *Komenského názory a pansofické literární plány od spisů útěšných ke všeobecné poradě*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl II., cit. d., s. 265.

⁷² „Optické přístroje byly objeveny v Belgii. Poté v Itálii a ve Francii byly zdokonaleny tak, že nebeská tělesa jsou stokrát zvětšená a zbavená žhnoucích paprsků. Optické přístroje obsahují skla, jejichž prostřednictvím se nám odkrývají nebeské skryše a nám se tím nabízí možnosti, kterých naši předci nemohli využít. Zjišťujeme, že počet nebeských těles i jejich správnější velikosti, vzdálenosti, polohy i vlastnosti jsou nekonečně vyšší než to, k čemu došli naši předkové.“

KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. XIII., § 24. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I., cit. d., s. 203.

⁷³ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIII., cit. d., s. 126.

⁷⁴ Tamtéž, s. 126.

5. Univerzální osvícení jako sedmá cesta k nápravě věcí lidských

Jednotlivá století s sebou přinášela těchto šest cest, kterými lidé procházeli. Nyní jsou v očekávání sedmé cesty, panharmonie. Teprve panharmonie slibuje ukázat nějaký trvalý oheň nebo plamen nezhasitelný, slunce. Společnost se proto veškerou silou musí snažit, aby se lidem v tomto pevném světle začaly otvírat oči, tím by jim bylo umožněno číst všechny Boží knihy a rozumět jim.

Komenský v *Obecné poradě* připomíná: „*Aby se proto všichni také začali jeden druhému otvírat (jako by obývali jeden dům) i využívat svých velkých darů pro společné blaho a aby se nakonec všichni rozplynuli v Božích chválách.*“⁷⁵

Sedmá cesta by se stala požehnanou. Sám Komenský tomuto tvrzení věří, že tomu tak bude, protože tomu všechno nasvědčuje. Komenský uvádí: „*Strom lidského pokolení se už rozrostl, kam až mohl a musí konečně nést ovoce.*“⁷⁶ Došli jsme až ke konci věků. Odkud máme být záhy přesunuti na nebeskou akademii, a tak se nám ukazuje vše, co zbývá k završení našeho poznání. Před námi stojí úkol, který si stanovuje cíl zcela sjednotit světelné paprsky a tmu ze všeho odehnat. Je nezbytné, aby to už všechno bylo zřejmé.⁷⁷ Komenský si přeje: „*Moudrost aby oslavila triumf nad hloupostí, moc nad vzpurností a dobrota nad špatností.*“⁷⁸

Jan Patočka byl přesvědčen, že nejzajímavější stránkou podnětů *Cesty světla* je výklad oněch základních cest, jejichž prostřednictvím pokračuje všeobecné šíření osvěty.⁷⁹

Poslední cesta spojí všechno předešlé a posléze je učiní opravdu osobitým. Jelikož se dosud využívaly stupně, musí být sedmá cesta, stupeň vyšší.

⁷⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. XII., § 26. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I, cit. d., s. 203.

⁷⁶ Tamtéž, kap. XII., § 26, s. 203.

⁷⁷ Tamtéž, kap. XII., § 26, s. 203.

⁷⁸ Tamtéž, kap. XII., § 26, s. 203.

⁷⁹ PATOČKA, J. *Pansofie*, kap. IV. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl I., cit. d., s. 218.

V posledním stupni vše má být uvedeno do panharmonie v trvalé záři již "nestravitelného plamene."⁸⁰ Tento poslední stupeň bude cestou poslední. Po ní nezbude nic než ona blažená na nebesích, opět autopsie. V *Cestě světla* Komenský píše: „*Pak už nebude následovat žádný nový stupeň, protože ono zření blažených nebude znamenat potůčky znalostí věcí, ale samotnou studnici, Boha, v němž blažení budou vidět a mít všechno bez konce.*“⁸¹

Nové světlo bude světlem univerzálním, ve kterém bude nutno vybudovat novou filosofii. Komenský požaduje, aby se v takto univerzálním světle učilo o věcech dobrých a zlých. Tyto věci je třeba pečlivě od sebe rozeznat. „*Bůh vždy činí dobro a zlo zjevným, dobro nařizuje a slibuje za odměnu, zlo však zakazuje a hrozí za ně trestem.*“⁸² Univerzální světlo vyžaduje učení se obecnému i zvláštnímu. Univerzální světlo též klade důraz, aby se věcem učilo se vší důkladností, aby si každý osvojil znalost toho, čemu se učí.⁸³

Jak dosáhnout toho, aby se ke všeobecnému světlu obracely oči všech lidí? Komenský smýšlí, že pro tento úkol není třeba žádného tajného umění. Pouze musí dojít k tomu, aby zažehnuté všeobecné světlo se postavilo nad svícen a tím bude ve světě šířit volně své paprsky. Věra Soudilová ve stati *Filozofické základy Komenského pedagogiky* píše: „*Tímto působením pak k sobě obrátí oči všech lidí. Univerzální světlo vyzařuje prvotně z "božích svítlen" a na jeho všestranném posílení se podílí i "svítlny lidské moudrosti, buď planoucí nebo čadící*“.⁸⁴

5.1. Čtyři potřeby univerzálního světla

Komenský v souvislosti s univerzálním světlem hovoří o čtyřech potřebách tohoto univerzálního světla. K dosažení všeobecného ozáření, univerzálního jasu (Panaugie) je zapotřebí vhodných prostředků. Tyto prostředky

⁸⁰ SOUDILOVÁ, V. *Filozofické základy Komenského pedagogiky*. In: SOUDILOVÁ, V., PALOUŠ, R. Comenius redivivus, cit. d., s. 76.

⁸¹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XII., cit. d., s. 125.

⁸² Tamtéž, s. 137 - 138.

⁸³ Tamtéž, s. 139 - 142.

⁸⁴ SOUDILOVÁ, V. *Filozofické základy Komenského pedagogiky*. In: SOUDILOVÁ, V., PALOUŠ, R. Comenius redivivus, cit. d., s. 76.

jsou celkem čtyři: univerzální knihy, univerzální školy, univerzální sbor učených mužů a univerzální jazyk. Všechno musí být novou péčí od základů vybudováno, protože je to nové.⁸⁵

Jan Patočka uvádí, že z projektu všeobslhlého, jednotného poznání u Komenského vznikají projekty nových nápravných opatření, právě zmiňovaných univerzálních vševědeckých knih, univerzálního sboru světla, mezinárodní pansofická akademie a univerzální mezinárodní jazyk.⁸⁶

Univerzální knihy by měly být pravými a vzorně uspořádanými souhrny všeho, co lze vědět. Budou mít proto tři přednosti: úplnost, řád a pravdu. Všechno, co přispívá k dočasnému a věčnému stavu, má na starosti úplnost. Pro úplnost, aby vše plynulo v úplné souvislosti od prvních věcí přes prostřední k posledním, je důležitý řád. Komenský nezapomíná ani na pravdu, aby všechno bylo vykládáno tak, jak to je, bez jakékoli příměsi výmyslu a nepravdy. Univerzální knihy budou tři a navzájem od sebe budou věcně odlišné. První z nich se nazývá pansofie. Obsahuje všechny základní stav věcí, jak jsou ve svých idejích. Druhá kniha nese název panhistorie. Vysvětluje všechnu rozmanitost jednotlivých věcí. Třetí kniha bude nazvána pandogmatie. Ta se bude zabývat buď správnými nebo mylnými míněními různých lidí o věcech pronesených. Komenský usuzuje, že univerzální knihy se stanou nejpravdivějšími svítilnami univerzálního světla jen tehdy, pokud budou řádně zpracovány podle svých idejí.⁸⁷

Moudře zřízených škol je bezpodmínečně třeba, aby univerzální knihy byly řádně užívány. Univerzální školy jsou nutné, „*aby mysl mládeže spoutaly rozumnou kázní, získávaly a účinně připravovaly k přijímání moudrosti, připravovaly jako pole k vhodnému přijímání semene.*“⁸⁸ Celá naděje na nápravu světa k lepšímu závisí na vzdělávání mládeže ještě neporušené. Proto Bůh žádá rodiče, aby nezapomínali vychovávat své děti v bázni boží. Komenský si přeje

⁸⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XV., cit. d., s. 16.

⁸⁶ PATOČKA, J. *Literární plány a díla J. K. Komenského*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl III., cit. d., s. 73.

⁸⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XVI, cit. d., s. 163.

⁸⁸ Tamtéž, s. 166.

vzdělávat lidi hned od prvního dětství, „*odstavené od mléka a odtržené od prsu.*“⁸⁹ Univerzální školy si kladou za cíl připravovat možnosti, jak by jednotlivé osoby vymanily ze tmy nevědomosti a nevzdělanosti. K tomu dojde včasným vzděláváním duší, aby se staly povolnými a poslušnými Boha a učitelů, aby si řádně podmanily úctu k boží vůli a smysl pro příští život. Další možností je přátelské předávání známých základů vědomostí, na nichž jsou vybudovány obecné knihy, zejména soubor smyslových věcí celého světa, všech příběhů Písma svatého a společných pojmů ducha. Univerzální školy mohou být kdekoli, kde jsou lidé, neboť prostředky nechybějí nikde. Jsou tu totiž oni noví hosté světa, od přirozenosti dosti zvědaví, aby se očima rozhlíželi a mohli se učit. Dále jsou to rodiče, kdo mohou učit. Komenský žádá zbožnou křesťanskou vrchnost, aby učinila opatření, aby se v univerzálních školách vzdělání mohla účastnit všechna mládež, tedy i děti chudobných rodičů a sirotci. Ve veřejném zájmu je, aby nevyrostali a nedostávali se do lidské společnosti lidé nepracující. K univerzálnímu zdaru se dospěje jen tehdy, pokud u všech národů se budou zřizovat univerzální školy. Komenský radí, abychom se snažili a usilovali o to při všech příležitostech, prosbami a zapřísaháním.⁹⁰

Po univerzálních knihách by měli přijít "pracovníci", kteří by s pomocí boží přivedli dobré úmysly k žádoucímu výsledku. Těmito pracovníky se stanou nadaní, důmyslní a zbožní muži. Ti budou vybráni z celého světa, jak ze stavu světského, tak církevního a vroucně budou milovat veřejné blaho. Budou jakousi stráží blaha lidského pokolení, budou promýšlet všechny možné cesty, jak hledat všechno všem potřebné. V silách jediného člověka není, aby konal věci univerzální, když jsou připravovány pro celý svět. Je tedy třeba sboru velmi mnoha mužů, kteří se budou snažit prospívat společnou pílí a neustálou prací lidem, dokud budou existovat. Z těchto mužů bude třeba vybrat takové osoby, které v sobě cítí božský popud k této práci a budou pracovat na tom, aby se

⁸⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XVI., cit. d., s. 165 - 166.

⁹⁰ Tamtéž, s. 167 - 168.

všechny boží dary staly světu společnými.⁹¹ Jan Patočka upozorňuje: „*Musí být delegovány osoby nejvíce vynikající, vždyť běží o světové optimáty, kterým případně vlastní starost o mezinárodní organizaci!*“⁹² Tyto osoby jsou v představě Komenského určeny k nejvyšším funkcím i mocenským, které může správa lidských věcí poskytnout. Každé království bude v každém sboru zastoupeno malým počtem delegátů, ti se budou občas scházet.⁹³ Každý člen sboru má každoročně napsat do Londýna, kde by sídlilo ústředí sboru, zprávu o stavu veřejných věcí ve své zemi. Na základě tohoto materiálu předseda sboru vypracuje pro všechny členy sboru celkovou zprávu. Sbor má pečovat o to, aby všude byly zakládány školy a nesmí se uchýlit od vševědných základů.⁹⁴

Jan Patočka ve stati *Filosofické základy Komenského pedagogiky* věnuje pozornost i novým institucím mezinárodního života, které jsou prvními obrysy budoucího univerzálního, všelidského zřízení. Jejich účelem je kontrolovat a být na stráž, aby se vše nevrátilo do starých kolejí. Sbory jsou právě ty instituce, které mají rozhodovat o všech sporech, které by se snad vyskytly mezi vzdělanými, kněžími a vladaři. Sbory jsou tři: sbor světla, konzistoř svatosti a mírový soud. Charakter všech je mezinárodní. Všechny tyto instituce se vytvoří z institucí dosavadních.⁹⁵ Každý z tří sborů by měl být mezinárodním ministerstvem osvěty, kultu a spravedlnosti. Neboť sbor světla je jakýmsi nejvyšším ministerstvem školství. Dohlíží na školy, zkouší metodu učení, má i tiskový dozor. Úkolem členů sboru světla pro mezinárodní záležitosti bude, aby šířil civilizovanost ke všem národům. Nikde nesmí být obce bez škol. Přísný dozor je kladen na tiskaře, kterého ustanoví úřad, církve a sbor světa a tisknout se

⁹¹ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XVIII., cit. d., s. 169.

⁹² PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl I., cit. d., s. 225.

⁹³ Tamtéž, s. 225 - 226.

⁹⁴ PATOČKA, J. *Literární plány a díla J.A.Komenského*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl III., cit. d., s. 73.

⁹⁵ PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl I., cit. d., s. 225.

bude jen to, co předloží tiskaři veřejná autorita. „*Sbor světla má být světovou akademií pansofickou zčásti po vzoru Domu Šalamounova.*“⁹⁶

Mírový soud bude též analogickým mezinárodním ministerstvem. Kromě řešení politických konfliktů, bude mít stálou funkci dozorčí a poradní. Ve společnosti bude sledovat a šířit mírové myšlení a budit cit pro spravedlnost a právo. Jeho funkce bude též výchovná. K tomu bude mít na starosti kontrolu radnic, tribunálů, sněmů, zakládání kolonií a emigrace v případě přelidnění, aby se kolonizování uskutečňovalo prostřednictvím mírových rozhodčích. Pro odpadnutí krutých donucovacích prostředků společnosti poslouží dozor na soudnictví a na humánní výkon trestů. Neméně důležité bude stanovení norem universálního práva, které by se vztahovaly na všechny státy a národy.⁹⁷

Třetí institucí je světová konzistoř. Její funkce bude ekumenická. Bude se zabývat jednotou jednotlivých církví. Také bude pečovat o dobrovolnou zbožnost bez donucovací moci. Konečně se musí starat i o práci misijní.⁹⁸

V 17. století všechny tyto nápravní instituce pocházejí z panharmonického ducha. „*Panharmonický duch je charakterizován úsilím o pokoj a smírné řešení sporů.*“⁹⁹ Podle představy Komenského vzniknou tyto instituce dohodou mezi národy, které svolají veliké shromáždění politiků, učenců a teologů, kam všichni vyšlou své zástupce.¹⁰⁰

Komenský za další nástroj nezbytný pro šíření univerzálního světla považuje univerzální jazyk. Jan Patočka ve stati *Literární plány a díla J. A. Komenského* ukazuje, že společný umělý světový jazyk má sloužit k usnadnění styků mezi národy, což měl na mysli Komenský.¹⁰¹ „*A každý, kdo bude chtít, bude moci cestovat po kterýchkoli krajích a pásmech světa, a bude všem lidem*

⁹⁶ PATOČKA, J. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl I., cit. d., s. 225.

⁹⁷ Tamtéž, s. 226 - 227.

⁹⁸ Tamtéž, s. 228.

⁹⁹ Tamtéž, s. 228.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 227 - 228.

¹⁰¹ PATOČKA, J. *Literární plány a díla J. A. Komenského*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl III., cit. d., s. 53.

rozumět a všichni budou rozumět jemu.“¹⁰² Ve světě, kde bude vládnout tento jazyk si budou všichni lépe rozumět, užívat týchž slov.¹⁰³

Všeobecné světlo tedy pronikne ke všem a snahy po vzdělání se bezpečněji budou šířit k potomkům. Tento společný prostředník národů - jazyk - nesmí být pro nikoho nesnadný, tvrdý a nemilý, nýbrž pro všechny dostatečný, příjemný a láskyplný.¹⁰⁴

Komenský upozorňuje, že univerzálním jazykem nemůže být latinský jazyk, neboť bychom jím pomáhali nejspíše jen sobě, nikoli však nevzdělaným národům, které představují větší část světa. Latině vytýká, že je chudá na složeniny a odvozeniny. Proto si tolik slov vypůjčuje odjinud, zejména z řečtiny, na níž celá závisí. Latina nestačí ani sobě, ani věcem.¹⁰⁵ Aby univerzální jazyk vhodně vystihoval všechny věci a snadno vyjadřoval všechny představy mysli, musí být ze všech nejbohatší, všestranně dostačující. Komenský považuje univerzální jazyk za univerzální lék proti zmatenosti pojmů. Bude-li univerzální jazyk postupovat souběžně s věcmi a bude-li slova spojovat zcela přesně jen tím řádem, jakým se pojí mezi sebou věci.¹⁰⁶

Zrodí se nový zcela jiný jazyk než ty, které známe. Měl by také být snadnější, abychom se mu mohli učit bez ztráty časové a věcné. Dále se požaduje, aby byl lahodnější, bude potěšením naučit se mu. Samozřejmě dokonalejší, aby jeho znalost byla užitečná k pochopení věcí samých. Komenský si přeje jazyk racionální, který by po stránce věcné i formální měl v sobě jen to, co slouží vystižení smyslu. Jazyk analogický, který by v ničem neobsahoval nepravidelnosti. Komenský dále žádá jazyk harmonický, který by již pouhým zvukem vystihoval podstatu věcí. Tím by se stal nálevkou moudrosti. Kdyby všechna lidská pokolení tento jazyk přijala, všichni by s radostí poznávali, že

¹⁰² KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIX., cit. d., s. 179.

¹⁰³ PATOČKA, J. *Literární plány a díla J. A. Komenského*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl III., cit. d., s. 53.

¹⁰⁴ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIX., cit. d., s. 179 - 180.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 179 - 180.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 181 - 182.

bude nejvhodnějším prostředkem pro sblížení pravdy s pojmy věcí.¹⁰⁷ „*Neboť teprve tehdy se bude moci doba nazývat osvícenou a mírovou, až světlo a pokoj bude ve věcech, v pojmech věcí a ve slovech, nositelích pojmů.*“¹⁰⁸

Komenský se domnívá, že snad nebude nikoho, kdo by měl pochybnost o vytvoření tohoto jazyka. V *Cestě světla* píše: „*Již několikrát podal Bůh pomocí lidského jazyka podivuhodnou ukázkou své moudrosti, ale toto, jak se zdá, bude vrchol všeho.*“¹⁰⁹

5.1.1. Univerzální jazyk v Panglottii

Komenský za nezbytně nutnou věc považuje univerzální styk národů, hledá proto prostředky proti její hlavní překážce – zmatenosti jazyků. Je velmi nezbytné, aby každý obyvatel světa chtěl znát ostatní spoluobyvatele a rovněž s nimi rozumně spolužil. Komenský si přeje: „*Aby žádný národ neležel ladem jako nevzdělané pole poseté trním a aby se všechny národy staly pozemským rájem, skvějící se jasem moudrosti a ctnosti.*“¹¹⁰

Také je třeba, aby se vždycky vyhovovalo příkazu Kristovu, hlásat evangelium všem stvořením a jít do celého světa. Komenského dalším vroucím přáním bylo, aby se všichni lidé mohli jako bratři a sestry navzájem pozdravovat a vzájemným oslovením se navzájem poučovat o všem potřebném. Tím se svět stane společnou vlastí. „*Kdybychom si mohli po kterýchkoli pásmech vyjít, prodlévat všude jako mezi domácími a hledat i nalézat, dávat i přijímat rady i útěchy.*“¹¹¹

Komenský připomíná, že již v minulosti došlo k univerzálnímu styku národů. Tehdy nebyly žádné hranice, žádné války mezi národy, ale hluboký klid po dva tisíce let.

¹⁰⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap. XIX., cit. d., s. 179 - 180.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 184.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 185.

¹¹⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Panglottia*, kap. I., § 2. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. III., s. 177.

¹¹¹ Tamtéž, kap. I., § 3 - 4, s. 177.

Řeč je poutem lidské společnosti, kvůli rozlomení tohoto pouta se rozlomila i společnost, tím se lidé rozptýlili po celé zemi. Trest uvalený na lidskou opovázlivost je mnohost jazyků, která dosud vládne. Od té doby se lidé nemohou navzájem stýkat. Tím došlo ke vzniku různých škod a u většiny národů nastala pustota barbarství a hrozná temnota.¹¹²

Následkem této roztržky jazyků se lidé od sebe začali odvracet, odlišovat se v názorech, stíhat se navzájem válkami a v neposlední řadě ztrácet pravé poznání Boha a tím upadat v neznabožství.

Počet jazyků byl zprvu nejistý. Převládala domněnka, že původně bylo sedmáct jazyků. Později se počet jazyků stal nekonečným, protože se lidé rozmnožili do nekonečna. Množství tolika neznámých jazyků má negativní vliv na běh evangelia. Prostředkem se stane všeobecné světlo jazyků, které zabrání zmatenosti jazyků.¹¹³ Komenský žádá: „*Abychom všichni spojili všechny své myšlenky a všechno možné úsilí k vysušení moře tolika zmatků, šíření jazyků.*“¹¹⁴

K odstranění jazykového zmatku dosáhneme trojí cestou obecné spásy národů. Za prvé musí být všechny jazyky pěstovány tak, aby se staly svým uživatelům zprostředkovatelem moudrosti a byly učiněny rovnocennými s oborem věcí. První z těchto cest má mnoho nesnází, ale Komenský věří, že by se dala odborně zmoci.

Za druhé by se jazyky vhodné k plnému vypěstování mohly sousedním národům urovnat nejsnadnější cestou k jejich porozumění. Tato druhá cesta je o něco snazší než první.

Za třetí by měl být vynalezen jazyk nade všechny ostatní moudřejší, jasnější a dokonalejší. Nový jazyk nejvhodnější a nejbezpečnější zprostředkovatel nového světla ke všem národům. Třetí cesta je nejsnazší, protože nepřináší vůbec žádnou nevýhodu, ale světlo všem věcem a všem národům.

¹¹² KOMENSKÝ, J. A. *Panglotta*, kap. I., § 7. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. III., cit. d., s. 177.

¹¹³ Tamtéž, s. 178.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 179.

Trojí cestou hledáme mezi dobrými vlastnostmi lepší a nacházíme nejlepší. Zachováváme zákony jednou stanovené, zákony všeobecnosti, jednoduchosti a dobrovolnosti. Zákon všeobecnosti si za cíl klade blaho všech národů a jazyků celého světa. Naproti tomu zákon jednoduchosti hledá prostředky neklamně spolehlivé. Zákon dobrovolnosti ukazuje snadné způsoby užívání těch prostředků, jimiž se dostaví žádoucí výsledky samy sebou.¹¹⁵

5.2. Všeobecné světlo jako lék proti zlu

Bůh vytýká lidem, že všechny věci konají lehkomyšlně a nerozumně. Pouhá napomenutí jsou zbytečná, trestá lidi morem, hladem, válkou a jinými výhrůžnými způsoby. Některé lidi dokonce hubí, aby ostatním nahnal strach.¹¹⁶

Svět je zakrytý temnotou a my naříkáme na toto veliké zlo a snažíme se na něho hledat léky.¹¹⁷ „Není správné upouštět od podávání léků, dokud nemoc neslábne, je třeba vytrvat a měnit léky.“¹¹⁸ Lék podle slov Komenského by měl být nenásilný, „působivý, aby mocně podmaňoval smysly, a proto ostře pronikal do duše, aby silně působil na rozum.“¹¹⁹ Univerzálnost musí být sama o sobě milá a mírná. „Takový bude muset být lék, aby obměkčil a k lepšímu napravil svět, tak porušený a zatvrzelý ve zlu.“¹²⁰ Lidské duše budou obecně přetvořené obecným, utišujícím a účinným lékem. Komenský se domníval, že tento lék bude muset mít opravdu velkou sílu, aby dokázal přítomnému zlu vzdorovat a nakonec zvítězit.

Podle slov Jana Patočky účinným lékem zkaženosti a zatemnělosti může být jedině obecné světlo, analogické Slunci ve světě fyzickém. Světu dosud svítilo světlo umění řemeslných, později smyslových, pak rozumových.

¹¹⁵ KOMENSKÝ, J. A. *Panglottia*, kap. I., § 6 - 7. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. III., cit. d., s. 179.

¹¹⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Cesta světla*, kap III., cit. d., s. 46 - 49.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 47 - 49.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 52.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 58.

¹²⁰ Tamtéž, s. 58.

„*Evangelium přineslo všem světlo duchovní záhy zatemněné úpadkem sektářským a kacířským.*“¹²¹

5.2.1. Naděje pro zažehnutí všeobecného světla

Komenský za důležité považuje trojí oko sloužící k vnímání světla. Prvním naším okem jsou naše smysly (oči, uši, nos, jazyk, ruce), jež nám dal Bůh. Pomocí tohoto oka věci ve světě bezprostředně vnímáme přímým viděním (vidíme, slyšíme, čicháme, chutnáme, hmatáme).¹²²

Rozum jako oko myslí, který způsobem na všechny pochopitelné věci pohlíží v nitru odraženým viděním a navzájem mezi sebou rozlišuje. Rozum je nejzřetelnějším obrazem Božího oka v nás. Rozum též rozvažuje, co, proč a jak by se mohlo stát. Duševní schopnosti se k nám dostávají lomeným viděním. Tyto schopnosti nazýváme vírou.¹²³

Nezbytnou podmínkou pro zažehnutí všeobecného světla je trojí metoda. Světlo se pak šíří do jakékoli hloubky.¹²⁴ První metoda je metodou synkritickou, srovnávací. Přirovnává se k zrcadlu. Za pomoci této metody lze to, co samo o sobě není vidět, pozorovat na něčem jiném, co je tomu podobné. Především však můžeme vidět neviditelného Boha v jeho živém obraze, v člověku. Prostřednictvím synkritické metody můžeme vidět, jak je takový člověk moudrý, dobrý a mocný. Synkritická metoda je nejstarší. Lidé ji používali již odpradáva, jak je zřejmé z dochovaných památek.¹²⁵ Metoda je klíčem k tajemstvím, pravidlo dané k tomu abychom prošli všemi labyrinty a unikli z nich.¹²⁶

¹²¹ PATOČKA, J. *Komenského názory a pansofické literární plány od spisů útěšných ke Všeobecné poradě*. In: Týž, *Komeniologické studie*, díl II., cit. d., s. 264.

¹²² KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. X., § 3. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I., cit. d., s. 173.

¹²³ Tamtéž, s. 173.

¹²⁴ Tamtéž, s. 173.

¹²⁵ Tamtéž, s. 170.

¹²⁶ KOMENSKÝ, J. A. *Věcný pansofický slovník*. In: Týž, *Vybrané spisy* sv. IV., cit. d., s. 551.

Druhá metoda je metodou analytickou, rozkladu. Přirovnává se k dalekohledu. Tato metoda umožňuje části ukryté v celku vyvést na světlo, oči je prozkoumají s takovou přesností, že není možné je nepoznat.¹²⁷

Třetí metoda je metodou syntetickou, skládání. Tato metoda umožňuje pohlížet na věci zblízka, proto je přirovnávána k drobnohledu. Metoda zkoumá, jakým způsobem lze opatřit prostředky, které vedou k cíli.¹²⁸

Komenský považuje za zvláště důležitou metodu první, synkritickou. Komenský v ní ukazuje, že člověk je obrazem božím (*imago dei*). Tato metoda umožňuje vidět dobré vlastnosti člověka.

¹²⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Věcný pansofický slovník*. In: Týž, *Vybrané spisy* sv. IV., cit. d., s. 551.

¹²⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. X. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I., cit. d., s. 171.

Závěr

Cílem práce bylo objasnit vysvětlení Komenského kategorií světla v rozmanitých souvislostech jeho díla. V práci jsem postupovala od jeho přírodní filosofie k významu světla v jeho univerzálně všenápravné koncepci, jíž jsem věnovala největší pozornost, neboť toto téma považuji u Komenského za nejdůležitější. Ve všenápravě Komenskému jde o nápravu samotného člověka a všech "věcí lidských". Ve svých světelných úvahách hledá prostředek (univerzální světlo), které by člověka vychovalo k nápravě věcí lidských.

Novoplatonská koncepce představuje školu jako dílnu lidskosti, kde učitel uplatňuje svou dovednost jako jakýkoli jiný řemeslník. Učitelova činnost je zasazena do celkové situace člověka v pádu a zkaženosti. Je třeba obratu, který člověk musí ve svém životě vykonat. Tato koncepce se uplatňuje v Komenského filosofii výchovy a činí školu součástí obecné panaugie (všeobecného světla). Komenský tu sleduje důležitou myšlenku, „*ve které především uvažuje o rozžehnutí jakéhosi všeobecného světla, v němž by mohli všichni všechno a veskrze vidět.*“¹²⁹ Jedná se o zásadu filosoficky založeného pedagogického universalismu, která vypovídá o základních principech nápravy "všichni, všechno, veskrze" : všichni lidé mají napravovat všechno (včetně sebe) veskrze, co nejdůkladněji a nejvšestranněji.¹³⁰ To by bylo možné, kdyby bylo mezi lidmi zažehnuto plné světlo poznání věcí.

Metaforika světla, kterou Komenský čerpal z dlouhé řady biblicky založené tradice světelné mystiky je obrazným vyjádřením novoplatonské nauky o společném základu světa v jednotných božských idejích. Ta vytváří celý rámec

¹²⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Panaugia*, kap. X. In: Týž, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, sv. I., cit. d., s. 137.

¹³⁰ Zásada Komenského universalismu - omnes: všichni (celé lidstvo), omnia: všechno (o všem), omnino: veskrze (všemi způsoby)
Tamtéž, s. 217.

panharmonie a paralelismu světových vrstev, do něhož je začleněna i učitelova činnost.¹³¹ „Komenský byl přesvědčen, že v obecné harmonii našel klíč k otevření všech zámků.“¹³²

„Vševědný, vševýchovný a všenápravný význam Komenského světelné metafyziky spočívá tedy v tom, že člověk je „aktivní, světu a ostatním lidem otevřenou, rozumnou, osvícenou bytostí. Což znamená, že božské světlo nejen přijímá, ale i vyzařuje. Touto "osvětou" přispívá k všeobecné nápravě věcí a lidí.“¹³³ Osvětou především školní, tj. výchovou, která hraje rozhodující roli ve všenápravě lidstva. Od škol se má začínat k nápravě veřejného stavu.

V samém závěru své práce bych v souvislosti s pojetím Komenského kategorie světla zmínila vlastní úvahu. Jakmile ještě bezmocný človíček vstoupí do tohoto velkého světa, jediné na čem je závislý, je nejbližší okolí. Lidé z tohoto okolí by se mu měli stát prvními "učiteli" a pomocí svého vnitřního světla (rozumu) by se měli postarat o to, aby jeho výchova byla vedena správným směrem. Je tedy jenom na těchto "učitelích", zda se tohoto těžkého úkolu chopí co nejzodpovědněji. Je to úkol nesmírně obtížný, vždyť i učitelé jsou vystaveni pokušením, rizikům tohoto nedokonalého světa. Čím více je člověk vzděláván, tím více na něho působí dobré a především zlé. Aby člověk mohl čelit negativním nástrahám, potřebuje "univerzální světlo", ve kterém všechno uvidí a vytvoří si pak vlastní stanovisko. Tento člověk se pak stane moudrý a svobodný ve svých názorech a co považují za nejdůležitější, dokáže se vcítit do pocitu druhých a obětavě pomáhat. Pojdme se tedy pokusit hledat onu cestu univerzálního světla, vždyť budoucnost je otevřena všem!

¹³¹ SOUDILOVÁ, V. *Filozofická reflexe učitelského povolání u Komenského*. In: *Učitelé – širitelé myšlenek Jana Amose Komenského*, Přerov, 1992, s. 5 - 6.

¹³² Tamtéž, s. 6.

¹³³ SOUDILOVÁ, V. *Filosofické základy Komenského pedagogiky*. In: SOUDILOVÁ, V., PALOUŠ, R. *Comenius redivivus*, cit. d., s. 72.

Bibliografie

A. Primární literatura

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 1992. 226 s. ISBN 80-204-0291-8.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, I. svazek. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. 563 s. ISBN 80-205-0226-2.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, II. svazek. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. 500 s. ISBN 80-205-0227-0.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, III. svazek. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1992. 594 s. ISBN 80-205-0228-9.

B. Sekundární literatura

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Dílo Jana Amose Komenského*, 14. svazek. 1. vydání. Praha: Academia, 1974. 408 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy*, IV. svazek. 1. vydání. Praha: SPN, 1966. 559 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vybrané spisy*, V. svazek. 1. vydání. Praha: SPN, 1968. 503 s.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie*, I. díl. 1. vydání. Sebraných spisů Jana Patočky, 9. svazek. Praha: Oikoymenh, 1997. 425 s. ISBN 80-86005-52-6.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie*, II. díl. 1. vydání. Sebraných spisů Jana Patočky, 10. svazek. Praha: Oikoymenh, 1998. 396 s. ISBN 80-86005-03-4.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie*, III. díl. 1. vydání. Sebraných spisů Jana Patočky, 11. svazek. Praha: Oikoymenh, 2003. 671 s. ISBN 80-7298-079-3.

RITTER, R. *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*. Darmstadt, 1971 – 1992.

PALOUŠ, Radim, SOUDILOVÁ, Věra. *Comenius redivivus. Příspěvky k filosofii výchovy*. 1. vydání. Praha: UK Karolinum, 1991. 98 s. Studia paedagogica č. 6. ISSN 0862-0202

SOUDILOVÁ, Věra. *Reflexe učitelského povolání u Komenského*. In: Učitelé-šířitelé myšlenek Jana Amose Komenského, Přerov, 1992. 5 - 6 s.